

Frans Grijzenhout, Niek van Sas, Wyger Velema (eds.), **Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800** (Nijmegen: Vantilt, 2013, 373 pp., ISBN 9789460041327).

In het handboek Nederlandse politieke geschiedenis *Land van kleine gebaren* (1999) waar menig eerstejaarsgeschiedenisstudent vandaag de dag mee wordt grootgebracht omschreef Remieg Aerts de Bataafse omwenteling als ‘democratisch carnaval’. Piet de Rooy hield het er in zijn *Republiek van rivaliteiten* (2002) op dat er pas werkelijk iets in de laat achttiende-eeuwse Nederlandse Republiek veranderde toen de Fransen besloten vrijheid, gelijkheid & broederschap ook aan de Nederlanders te ‘gunnen’. Volgens De Rooy begint het moderne Nederland eigenlijk pas in 1813. Hoewel beiden geen specialisten van de Bataafse Republiek zijn, tonen de commentaren van deze vooraanstaande Nederlandse historici aan dat waardering voor de Bataafse Revolutie allesbehalve vanzelfsprekend is. Integendeel. Het was het ‘echec van de politieke vertaling van het moreel burgerschap’, aldus Wijnand Mijnhardt en Joost Kloek in hun geprezen én bekritiseerde studie *1800. Blauwdrukken voor een samenleving* (2001).

Wanneer Wyger Velema in het openingsartikel van de onlangs door hem, Frans Grijzenhout en Niek van Sas geredigeerde bundel *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* stelt dat de Bataafse Revolutie ‘over het algemeen door historici [wordt] beschouwd als het beginpunt van de moderne Nederlandse liberale democratie’, dan vraag je je derhalve af of deze zin descriptief of prescriptief is bedoeld. In hun inleiding laat het drietal redacteuren er evenwel geen twijfel over bestaan. De fundamenten van het moderne Nederland zijn in de Bataafs-Franse Tijd (1795-1813) gelegd.

Deze stellingname is een verademing te midden van het veelal gekunstelde Oranje-geweld dat gepaard gaat met het twee jaar lang durende festijn ‘200 jaar Koninkrijk’. Er is namelijk veel dat voor deze stelling spreekt. In de Bataafs-Franse Tijd werd de eeuwenoude federalistische structuur van de Nederlandse Republiek vervangen door een eenheidsstaat. Die eenheidsstaat kreeg een nationaal parlement met democratisch gekozen volksvertegenwoordigers en een geschreven grondwet waarin de individuele rechten van burgers werden gewaarborgd. Bovendien werd de scheiding tussen kerk en staat vastgelegd. Maar als de Bataafse Revolutie inderdaad het begin was van de moderne Nederlandse democratische rechtsstaat, dan had ze wel een valse start: mogelijk gemaakt door de Fransen en vroegtijdig teruggefloten. Ondanks de zojuist vermelde blinkende resultaten verwerd het Bataafse experiment na de tweede

staatsgreep van 12 juni 1798 tot een *'boulevard of broken dreams'*, zoals Niek van Sas het treffend uitdrukt in zijn bijdrage (die overigens een ietwat overdadige hoeveelheid Engelse uitdrukkingen bevat: *'inside information'*, *'normal politics'*, *'regime change'*, *'diehard'*, *'backlash'*, *'partner in revolution'*, *'checks and balances'*, waardoor je je afvraagt of de auteur meent dat de Bataafse geestesgesteldheid rond 1800 het best te vatten is met geleende niet-Nederlandse uitdrukkingen).

Dat de Bataafse Revolutie uiteindelijk uitliep op ontgoocheling betekent beslist niet dat het geen bruisende en creatieve episode uit de Nederlandsche geschiedenis was. Deze prachtig uitgegeven bundel toont dat op panoramische wijze aan. Met artikelen over onder meer het recht, de 'geboorte van de moderne intellectueel', politieke satire, en de 'taken van de vrouw bij de opbouw van de nieuwe burgermaatschappij', komen aspecten van de Bataafse Republiek aan bod die niet eerder, of slechts mondjesmaat, vanuit het oogpunt van politieke cultuur zijn benaderd. Aparte vermelding verdient in dat opzicht het interessante comparatieve punt dat Annie Jourdan maakt over de speciale plaats die de Bataafse Republiek innam te midden van de zogenaamde zusterrepublieken en moederrepubliek Frankrijk. In vergelijking met de Zwitserse en Cisalpijnse republieken kon de Bataafse Republiek, zeker tot 1798, in relatieve zelfstandigheid opereren.

Samen met de monografieën *Pioniers in schaduwbeeld. Het eerste parlement van Nederland 1796-1798* van Joris Oddens en *Door gelijkheid gegrepen. Democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* van Mart Rutje (en nog een derde proefschrift over de Bataafse politieke pers op komst), maakt het *Het Bataafse experiment* duidelijk dat het politieke denken en de politieke cultuur van de Bataafs-Franse Tijd niet langer als carnavaleske marionettentheater terzijde kan worden geschoven. Niet alleen om wat het heeft bewerkstelligd, maar vooral ook om wat er niet gelukt is (het op democratische wijze invoeren van een democratische grondwet), wat doodlopende wegen bleken te zijn (klassiek republicanisme), om wat verdwenen is (partijonafhankelijke volksvertegenwoordigers), wat nu welhaast onherkenbaar is (preoccupatie met de klassieke oudheid), onbespreekbaar (permanente burgerbewapening) en onacceptabel (uitsluiting van vrouwen). Zodoende werpt de Bataafse Republiek ook een licht op de eigenaardigheid van onze *huidige* politieke cultuur en democratische rechtsstaat.

Een bespreking van een bundeling artikelen is per definitie selectief, dus laat ik slechts een aantal punten aanstippen. De bundel opent, na een inleiding over de historiografische *Werdegang* van de Bataafs-Franse Tijd, met twee lijvige artikelen van Velema en Van Sas die in het teken staan van 'het langetermijnperspectief van de transitie van achttiende-eeuws republicanisme naar negentiende-eeuws "liberalisme"'. Voor dat langetermijnperspectief zal de lezer zich helaas moeten wenden tot de rijke hoeveelheid essays die beide auteurs elders hebben gepubliceerd. Hun bijdrages in de bundel concentreren zich respectievelijk op de periodes 1795-1798 en 1798-1813. De winst van deze focus, en dat geldt ook voor de boeken van Oddens en Rutjes, is dat het een ongekennde verdieping van de periode oplevert. Nadeel is dat op deze manier de Bataafse Republiek tot een kleine historische biotoop wordt, een afgesloten laboratorium waarin

het Bataafse ‘experiment’ kon worden uitgevoerd. Een systematische heroverweging van de Bataafs-Franse Tijd binnen een langer tijdsbestek, zeg c. 1700-1848, had de bundel meer historiografische scherpte gegeven.

In het voetspoor van John Pococks interpretatie van de Amerikaanse Revolutie beschouwt Velema de Bataafse Revolutie als het sluitstuk van een klassiek-republikeinse traditie waarin de participerende burger, politieke deugd en opoffering voor het algemeen belang centraal staan. Voor wie bekend is met het oeuvre van Velema is dit een weinig verrassende conclusie. Ja, Bataafse revolutionairen bleven spreken in een republikeins vocabulaire. En ja, dit republikeinse gedachtegoed veranderde (onder meer) onder invloed van ‘verlicht gelijkheidsdenken’, zoals Mart Rutjes het verwoordt in zijn *Door gelijkheid gegrepen* waarin hij het interpretatiekader van Velema grotendeels volgt. Maar van deze recensent had het debat, zeker gezien de stand van het internationale debat over de periode, wel een stapje verder mogen worden gebracht. Op basis waarvan bijvoorbeeld werden bezitlozen, vrouwen, inheemse koloniale onderdanen, en slaven uitgesloten van burgerschap? Een eenzijdige focus op de natuurrechtelijke en republikeinse aspecten van het denken van revolutionairen biedt bij de beantwoording van deze vraag weinig soelaas. De stelling dat mensen als natuurlijke wezens gelijke rechten hadden was gemeengoed onder nagenoeg alle revolutionaire denkers en politici, ja zelfs onder menig conservatief Orangist. Maar toch werd niet iedereen geschikt bevonden voor volledig politiek burgerschap. Er speelde dus blijkbaar meer. Daartoe dient het denken over beschaving (of civilisatie), vooruitgang en ‘filosofische geschiedenis’ gekoppeld te worden aan de brandende kwesties rondom gelijkheid, politieke deugd en ‘verlicht eigenbelang’. Het vraagstuk rondom politieke representatie en burgerparticipatie behelsde eveneens inderdaad een worsteling met een klassiek-republikeinse erfenis, maar het doorgronden van de Bataafse politiek-filosofische innovaties vergt een analyse van een breder palet aan cruciale achttiende-eeuwse intellectuele debatten – over politieke economie, arbeidsdeling, de commerciële samenleving, eigendom en handel. De Nederlandse Republiek was geen in zichzelf gekeerde Zwitserse egalitaire commune, maar een verregaand gecommmercialiseerde samenleving en bovendien een handelsimperium (in verval). Dat maakt de typering en het centrale belang van ‘klassiek-republikeins’ denken bij voorbaat problematisch.

Tenslotte. In een fraaie schets van de collectieve sociaalpsychologische ervaring van gestrande idealen en de wisselende temperaturen van het turbulente politiek klimaat rond 1800 laat Niek van Sas zien dat het revolutionaire denken over gelijkheid en politieke participatie opvallend snel uitdoofde. Ook suggereren Van Sas’ rake observaties over Gijsbert Karel van Hogendorps intellectuele verwerking van het revolutionaire tijdvak dat er dringend behoefte is – recente biografieën ten spijt – aan een diepgravende *intellectuele* biografie van de grondlegger van de constitutionele monarchie van 1813. De verwerking van revolutie en de vestiging van een postrevolutionaire orde zouden nog wel van grotere historische betekenis kunnen zijn geweest dan de revolutie zelf.

René Koekkoek, Universiteit Utrecht